

Алла ВАЩЕНКО
(Чернігів, Україна)

«Черниговские губернские ведомости» як джерело з історії місцевої влади: 1861–1889 рр.

Дослідження історії становлення, розвитку та функціонування системи органів місцевої влади в другій половині XIX ст. практично неможливе без залучення таких джерел як періодичні видання. Звернення до «Губернских ведомостей», зокрема до чернігівської газети, є закономірним з декількох причин. По-перше, «Губернские ведомости» безперервно виходили у більшості губерній Російської імперії протягом 1837–1917 рр., у тому числі у Чернігівській – із 1838 р. по 1917 р. По-друге, зважаючи на офіційний характер видання і досить серйозну цензуру, вміщені публікації зазнали мінімального впливу суб'єктивного чинника. По-третє, матеріали газети містять інформацію про особливості функціонування губернії, що дозволяє визначити спільні та унікальні риси розвитку певних регіонів, окреслити коло проблем та специфіку їхнього вирішення структурами місцевого управління. У хронологічному відношенні нами обрано досить складний період трансформації системи місцевого управління: 1861–1889 рр.

За видання «Губернских ведомостей» відповідало губернське правління. Офіційну частину газети обов'язково візував віце-губернатор, або особа, що виконувала його обов'язки. Організаційні питання по прийняттю звернень, оголошень та ін. матеріалів до неофіційної частини здійснював «газетний стіл» при правлінні [1].

За своєю структурою «Черниговские губернские ведомости» поділялися на офіційну, неофіційну частини та «Прибавления». Офіційна частина, котра у свою чергу мала два відділи, існувала завжди і зазнала незначних змін. Зокрема, у 60-х – першій половині 70-х рр. XIX ст. відділ I («местный») охоплював місцеві питання і вміщував офіційну інформацію про діяльність губернських та повітових органів влади. Виключенням були тільки документи та матеріали, що походили від

імператора – вони завжди подавалися на початку номера. Це були законодавчі акти, подяки та відзнаки від імені монаршої особи. Так, у «Черниговских губернских ведомостях» за 26 січня 1864 р. опубліковано подяку імператора селянам Тулухівської волості Суразького повіту за грошову пожертву [2], а у 1881 р. – «Высочайшую благодарность» імператора жителям села Кучерівки Глухівського повіту, котрі зібрали 87 руб. на побудову храму на місці трагедії 1 березня [3]. Матеріали саме цього відділу газети є найбільш важливими для дослідника регіональної історії, бо дозволяють локалізувати та проаналізувати проблеми, пов'язані з функціонуванням усіх ланок системи місцевого управління та самоврядних структур.

Відділ II («общий») у цей період формувався із матеріалів загальноімперського значення, вміщував офіційну інформацію, нові закони, циркуляри МВС та інших урядових установ, котрі стосувалися як всієї імперії, так і окремих регіонів чи губерній. У місцевих виданнях «Губернских ведомостей» публікувалися постанови, що стосувалися не лише даної губернії.

З середини 1870-х рр. зміст I-го та II-го відділів поміняли місцями. Неофіційна частина видання зазнала структурних і суттєвих тематичних змін, вони відбувалися фактично синхронно зі зміною офіційної частини. До того ж, трапляється, що неофіційну частину не вміщують до газети, про що сповіщається наприкінці номера. Покажемо у цьому плані є 1867 р. Формування матеріалів неофіційної частини покладалося на редактора та його помічників. У визначений період видання редагували О. Щербаков, С. Якубович, А. Гуляницький, П. Соловський та І. Абрамович. Але редакційна колегія мала зважати на досить жорстку цензуру, яку проходили матеріали.

Матеріали неофіційної частини 1860-х рр. подавалися у вигляді інформаційно-аналітичних заміток з актуальних проблем внутрішнього та міжнародного життя. Це витяги із публікацій в інших виданнях, найчастіше з «Северной почты» (близько 90%) та «Русского инвалида». Є також публікації з незначними авторськими (редакторськими) коментарями та порівнянням відгуків у різних виданнях на ті чи інші події, передовсім міжнародні. Зокрема на початку 1864 р. постійно публікувалися матеріали про розгортання австро-прусьсько-данського конфлікту на тлі австро-прусьського суперництва та об'єднувачих процесів у німецьких землях.

У 1870-х рр. у неофіційній частині починає домінувати місцевий матеріал, із додатку переміщується діловодна документація місцевих

установ, подаються історичні розвідки та публікації джерел. Зростає кількість оголошень, зокрема, про підписку на різні видання. З середини 1880-х рр. неофіційна частина вже має чітку структуру, виділяються відділи «местный» та «общий», матеріал розміщується у визначених рубриках – «телеграфные известия», «внешние известия» (обидві переважно формувались за матеріалами «Правительственного вестника»), «внутренние известия» (за публікаціями періодичних видань імперії), «местная хроника», «корреспонденция», цікава новела – «письмо в редакцию», «к истории края», «о происшествиях в губернии», «смесь», «объявления», «метеорология». Також вміщувалися публікації науково-популярного характеру.

Ще одним структурним компонентом газети були «Прибавления». Додаток формувався редакцією газети і виходив із позначкою про проходження цензури. У 1860-х рр. матеріали цієї складової «Черниговских губернских ведомостей» були представлені в основному діловодною документацією місцевих управлінських та самоврядних структур. Також публікувалися статистичні та довідкові матеріали, наприклад, відомість про ціни по Чернігівській губернії на провіант, фураж та ін. [6]. Включалися до додатку й історичні розвідки, зокрема, «Исторический очерк межевых учреждений в Малороссии, составленный А.И. Ханенко» [7], «Собрание южно-русских памятков словесности» [8], «Обозрение Румянцевской описи Малороссии» [9] тощо. У додатку друкували оголошення від юридичних та приватних осіб, відомості про виїзд за кордон («Потомственные почетные граждане: Меер и Евзель Мерперты отъезжают за границу.... на 1 год») [10]. У спеціальний додаток виносилися документи законодавчого характеру, наприклад, Правила про приведення в дію Положення про земські установи [11].

Але з початку 1870-х рр. додаток перестає бути невід'ємною частиною видання, до того ж змінюється його зміст. Так, досить часто публікуються звіти земських управ [12], списки виборщиків та вже обраних депутатів місцевих самоврядних органів.

У номерах газети за перше півріччя 1871 р. постійно вміщувалися списки осіб по повітах, котрі могли брати участь у земських виборчих з'їздах, та списки вже обраних на 3 роки повітових гласних [13]. Аналогічна інформація подавалася наприкінці кожної каденції земських гласних.

А в 1880-х рр. додаток, як окрема складова газети, сформована редакцією, взагалі зникає. Замість нього до примірників додавалися списки осіб, яких розшукувала поліція.

У загальному відділі офіційної частини видання представлено досить великий комплекс законодавчих актів (маніфести, укази, постанови, положення, устави, тимчасові правила, накази, інструкції тощо). Наприклад, поряд з височайшим указом Сенату «Об устройстве особых земских... учреждений» було надруковано Положення про губернські та повітові земські установи [14].

У контексті дослідження місцевої історії важливими джерелами постають саме постанови, накази, тимчасові правила та інструкції, які конкретизували чи тлумачили певні закони, або регламентували діяльність інституцій відповідно до місцевих умов. Саме такі законодавчі акти дозволяють відстежити специфіку законодавчого поля імперії у регіональному вимірі. Для дослідження особливостей функціонування місцевого управлінського механізму важливе значення мають вміщені у «Ведомостях» адміністративні розпорядження, котрі подекуди включають і нормативну складову. На відміну від законодавчих актів, що були опубліковані в офіційних виданнях – «Полном собрании законов Российской империи» та «Собрания узаконений и распоряжений правительства, издаваемых при правительствующем Сенате» – частина поточних циркулярних документів не систематизована й друкувалася тільки в регіональних виданнях, у першу чергу в «Губернских ведомостях». Так, майже постійно в газеті вміщували перелік указів Сенату, які надійшли до Чернігівського губернського правління.

Циркулярні розпорядження міністерств та відомств дають можливість проаналізувати найбільш актуальні та проблемні питання, що поставали перед місцевими органами управління в ході їхньої практичної діяльності. Також вони дозволяють відстежити окремі аспекти взаємодії та порядок субординації місцевих, центральних та вищих органів влади, а також взаємовідносин адміністративних та самоврядних структур.

«Черниговские губернские ведомости» друкували діловодну документацію, важливу для дослідження практичної діяльності всіх ланок системи управління та самоврядування, аналізу межі компетенції, принципів організації та діяльності управлінських структур, механізмів прийняття рішень та контролю за їх виконанням. Також матеріали діловодства дають можливість проаналізувати діяльність певної посадової особи в рамках окремої структури (нижчі чиновники) і в системі загалом (предводителі дворянства, губернатори).

Найчастіше в газеті публікувалися витяги з журналів засідань та протокольні рішення різних установ. Зокрема досить повно (у 1860-х рр. фактично у кожному номері) представлені журнали Губернського

по селянських справах присутствія, значно рідше – Журнали засідань «Черниговского губернского попечительства детских приютов» [15], Журнали засідань Чернігівської міської думи [16], витяги з журналу Чернігівського губерньського статистичного комітету [17] та ін. Поширеними були рапорти, подання та доповіді нижчих установ до вищих.

Матеріали «Черниговских губерньских ведомостей» дозволяють відстежити головні аспекти діяльності губерньських органів влади. Постійно публікувалися розпорядження і вказівки від Чернігівського губерньського правління повітовим присутствіям та іншим установам. Значний пласт документів стосується викупних операцій, межування та недоїмок, справи по яких домінували у 60-х рр. XIX ст. Постійно надавались розпорядження Чернігівському повітовому скарбнику та найчастіше – мировим посередникам і повітовим справникам [18]. Значну увагу Губерньське правління приділяло роботі мирових посередників, зокрема, оптимізувало кількість мирових дільниць [19; 20].

Газета містить інформацію щодо діяльності губернатора, передовсім його «діалогу» з громадою. Так, у квітні 1864 р. «Черниговские губерньские ведомости» надрукували замітку про зібрання 7 квітня в Кролевіці на запрошення начальника губернії С.П. Голіцина товариства землевласників міста і подали перелік домовласників. Губернатор зібрав їх із метою дізнатися про нагальні потреби міста та узгодити плани створення міського громадського банку і товариства страхування від вогню[21]. «Ведомости» публікували розпорядження губернатора, циркуляри, вказівки про необхідні заходи, заохочення за достойну службу, або догани за прорахунки [22]. Традиційно публікувалися промови губернаторів на дворянських зібраннях [23].

Надзвичайно важливим різновидом джерел, розміщених у газеті є циркулярні розпорядження губернатора, котрі регламентували та координували діяльність місцевих установ, підзвітних начальнику губернії, спрямовували їхню діяльність, розв'язували спірні питання тощо.

Матеріали видання дозволяють з'ясувати найважливіші аспекти діяльності окремих установ, інститутів, зокрема інституту мирових посередників у Чернігівській губернії. За діловодною документацією можна проаналізувати, які справи, розглянуті мировими посередниками, найчастіше зазнавали апеляції у Чернігівському губерньському у селянських справах присутствії [24-25], а також проблеми, із якими ці посадовці зверталися до губерньських установ. Так, мировий посередник Менської дільниці висловив прохання про надання додаткових коштів у сумі 265 руб. для жителів Мени, що постраждали від пожежі. При-

сутстві підтримало мирового посередника і звернулося до казначейства із відповідними розпорядженнями [26].

До різновиду діловодної документації, широко представленого у «Черниговских губернских ведомостях», належать звіти адміністративних, судових, поліцейських установ, органів самоврядування, різнорідних комісій (наприклад, Ніжинської межової комісії [27]). З середини 1860-х рр. стало традицією друкувати звіти органів міського та земського самоврядування; документація самоврядних структур у виданні в другій половині 70-80-х рр. була більш репрезентативною, ніж у адміністративно-поліцейських та судових органів. Самоврядні органи досить ретельно звітували за прибутки і видатки. Є звіти усіх повітових земських управ (зокрема Сосницької [28], Суразької [29] та ін).

Важливим джерелом для вивчення діяльності місцевого самоврядування є постанови міських дум, земських зборів, земських управ тощо. В них вказано кількість постанов міських дум за певний період (найчастіше це місяць), зазначено, хто був ініціатором пропозицій, звернень, прохань [30]. Надзвичайно важливим для дослідника місцевої історії є публікація у виданні рішень та постанов органів самоврядування [31].

Значно вужчою є джерельна база для дослідження поліцейських та судових установ. Так, переважно публікувались списки справ, що надійшли на розгляд судів [32] та оголошення від мирових суддів про виклики до слухання справи, розшук спадкоємців тощо – така інформація є у кожному номері газети. Опубліковані й окремі списки присяжних засідателів [33], а також оголошення від імені судових приставів при окружних судах, судових пристави при з'їздах мирових суддів.

Діяльність поліцейських структур у виданні висвітлена досить слабо. Переважно вміщуються лише оголошення повітових поліцейських управ, за якими можна визначити окремі аспекти їхньої діяльності. Більш вагомою є подана у 1880 р. інформація про діяльність «конно-полицейских урядников» із описом справ по повітах та станах [34].

«Губернские ведомости» друкували чимало матеріалів статистичного характеру. Це, наприклад, інформація про прибутки і витрати по м. Чернігів на 1864 р. У розділі «Текущие расходы» цього документа є дані про кошти на утримання місць і осіб міського управління (8713 руб. 88 1/4 коп.). Всього витратна частина міського бюджету складала 18570 руб. 25 3/4 коп., а прибуткова – 20415 руб. 25 коп. [35]. У № 23 за цей рік опубліковано аналогічний документ по м. Ніжин, у № 24 – по Кролевцю, і так по усіх губернських містах. Також у № 20 за 1882 р. по-

дано цілу низку довідково-статистичних матеріалів: відомість про ціни на робочу силу по губернії, відомість про кількість жителів м. Чернігова на травень 1882 р. із зазначенням роду занять, окремо – із зазначенням станової приналежності, із зазначенням віросповідання [36]. Є також список власників готелів та постійних дворів у м. Чернігів на 1884 р [37], відомість про розмір податку на нерухомість у містах, містечках та посадах Чернігівської губернії [38], та чимало іншої інформації.

Достатньо повну картину кадрових змін згідно призначень чи виборів по усіх відомствах губернії розкриває постійна рубрика газети «служебные перемены». Завдяки їй можна простежити кадрові ротації за постановами Губернського правління, Чернігівських дворянських депутатських зборів, за розпорядженням управляючого Чернігівською казенною палатою, за постановою Чернігівської палати Карного і Цивільного суду, за розпорядженням Голови Чернігівської Межевої палати та ін.

За 80 років свого існування «Губернские ведомости», зважаючи на суттєву еволюцію російського суспільства та трансформацію структури державного механізму, акумулювали величезну кількість різноманітного матеріалу, котрий є важливим джерелом з історії розвитку окремих губерній: з одного боку, видання було офіційним рупором загальноімперської та місцевої влади, а з іншого, відповідаючи на запити громад, висвітлювало актуальні місцеві проблеми, інформувало населення про діяльність управлінських та самоврядних структур, сприяло діалогу влади та громади, вмщувало розвідки про історію та культуру певної місцевості, формувало громадську думку. Зважаючи на це, газета «Черниговские губернские ведомости» має значний потенціал для дослідження особливостей функціонування системи місцевого управління.

1. Реестр присланных публикаций за 1861 год // Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). – Ф.127. – Оп.6. – Спр.8; Реестр публикационных дел за 1868 год // ДАЧО. – Ф.127. – Оп.6. – Спр.11.

2. Высочайшая благодарность... // Черниговские губернские ведомости (далі – ЧГВ). – 1864. – №3.

3. Высочайшая благодарность... // ЧГВ. – 1881. – №2.

4. ЧГВ. – 1877. – №40.

5. ЧГВ. – 1886. – № 63.

6. Ведомость о ценах по Черниговской губернии... // ЧГВ. – 1864. – №5.

Алла ВАЩЕНКО. «Черниговские губернские ведомости» ...

7. Исторический очерк межевых учреждений в Малороссии, составленный А.И. Ханенко // ЧГВ. – 1864. – № 8.
8. Собрание южно-русских памятков словесности // ЧГВ. – 1864. – № 38.
9. Обзорение Румянцевской описи Малороссии // ЧГВ. – 1867. – № 4.
10. ЧГВ. – 1864. – № 8.
11. Правила о приведении в действие Положения о земских учреждениях // ЧГВ. – 1864. – №23.
12. Отчет Кролевецкой уездной управы // ЧГВ. – 1771. – № 38.
13. ЧГВ. – 1771. – № 32-33; 41.
14. Об устройстве особых земских... учреждений // ЧГВ. – 1864. – № 2.
15. Журнал заседания Черниговского губернского попечительства детских приютов // ЧГВ. – 1864. – № 1; № 10.
16. Журнал заседания Черниговской городской думы // ЧГВ. – 1871. – № 4.
17. Журнал Черниговского губернского статистического комитета // ЧГВ. – 1864. – № 17.
18. ЧГВ. – 1864. – № 8.
19. ЧГВ. – 1864. – № 10.
20. Отношение Козелецкой земской управы // ЧГВ. – 1867. – № 5.
21. О собрании домовладельцев г. Кролевца // ЧГВ. – 1864. – № 18.
22. Циркуляр губернатора уездным исправникам // ЧГВ. – 1864. – № 22.
23. Речь губернатора 22 мая 1881 года на открытии Собрания губернского дворянства // ЧГВ. – 1881. – № 22.
24. ЧГВ. – 1864. – № 3.
25. ЧГВ. – 1867. – № 8.
26. ЧГВ. – 1864. – № 40.
27. Отчет Нежинской межевой комиссии // ЧГВ. – 1867. – № 13.
28. Отчет Сосницкой уездной земской управы // ЧГВ. – 1871. – № 2; №№ 5-7.
29. Отчет Суражской уездной земской управы // ЧГВ. – 1880. – № 48.
30. Перечень заседаний городских дум Черниговской губернии // ЧГВ. – 1881. – №22.
31. Обязательные постановления для жителей г. Березны о мерах для предупреждения и прекращения дифтерита, изданные березинскою городскою думою в заседании 8 июня 1888 г. // ЧГВ. – 1888. – № 54.
32. Списки дел, назначенных к рассмотрению в Черниговском окружном суде // ЧГВ. – 1883. – №12.

33. Список присяжных заседателей Стародубского окружного суда, избранных от Новозыбковского уезда на 1888 год // ЧГВ. – 1888. – №9.

34. Сведения о действиях конно-полицейских урядников за 1880 год // ЧГВ. – 1880. – № 48.

35. Расписание доходов и расходов по г. Чернигов на 1864 г. // 1864. – № 22.

36. ЧГВ. – 1882. – № 20.

37. ЧГВ. – 1884. – № 47.

38. Ведомость о размере налога на недвижимость у городах, местечках и посадах Черниговской губернии, утвержденных министром финансов 31 декабря 1863 г. // ЧГВ. – 1864. – № 6.

39. ЧГВ. – 1878. – № 39.

40. ЧГВ. – 1880. – № 48.

41. ЧГВ. – 1878. – № 39.

Алла Ващенко (*Чернігів, Україна*) **«Черниговские губернские ведомости» як джерело з історії місцевої влади: 1861-1889 рр.**

У статті, на основі аналізу матеріалів «Черниговских губернских ведомостей» за 1861-1889 рр., визначено потенціал цієї газети як джерела з історії місцевих органів влади та управління.

Ключові слова: «Черниговские губернские ведомости», губернське правління, повітове управління, місцева влада, чиновники, документальні джерела, законодавчі акти, діловодство

Алла Ващенко (*Чернигов, Украина*) **«Черниговские губернские ведомости» как источник по истории местной власти: 1861-1889 гг.**

В статье, на основании анализа материалов «Черниговских губернских ведомостей» за 1861-1889 г., определен потенциал этой газеты как источника по истории местных органов власти и управления.

Ключевые слова: «Черниговские губернские ведомости», губернское правление, уездное управление, местная власть, чиновники, документальные источники, законодательные акты, делопроизводство

Alla Vashchenko (Chernihiv, Ukraine) **The «Chernigovskiye gubernskiye vedomosty» as source on history of local authorities: 1861-1889**

The article characterizes the potential of the newspaper «Chernigovskiye gubernskiye vedomosty» as a source base for studying history of the local authorities and management. «Chernigovskiye gubernskiye vedomosty» of the period from 1861 to 1889 was analysed.

Key words: «Chernigovskiye gubernskiye vedomosty», province governing, district management, officials, local authorities, documentary sources, legislative acts, office work